

УДК 37(477)"1920/1929":316.64

Карнич І. О.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ (20-ті рр. ХХ ст.)

У статті висвітлено історію становлення та розвитку соціального виховання в Україні в 20-х рр. ХХ ст. Автором охарактеризовано особливості становлення системи соціального виховання дітей в Україні зазначеного періоду. Проаналізовано організацію соціального виховання дітей в Україні. Розкрито роль дитячого руху в системі соціального виховання дітей у 20-х рр. ХХ ст. Встановлено, що важливою ланкою в системі соціального виховання в 20-х рр. ХХ ст. був дитячий рух, який найповніше реалізовував соціальне виховання дитинства, охоплюючи і дитячі будинки, і дитячу шкільну організацію, тобто поширювався на всі установи соціального виховання, де перебували діти.

Ключові слова: виховання, соціальне виховання дітей, діти, дитячий рух.

Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти передбачають формування соціальної активності й відповідальності особистості шляхом залучення вихованців до процесу державного будівництва, реформування суспільних відносин.

«Тому виникає гостра потреба в ефективній, науково обґрунтованій системі соціального виховання, що могла б захистити молоде покоління від руйнівних наслідків кризи, яку переживає країна». За таких умов зростає вагомість історико-педагогічних досліджень, оскільки досвід наших попередників є цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення навчально-виховного процесу, розвитку наукової педагогіки [8, с. 3].

Становлення й розвиток соціального виховання в Україні стає предметом історико-педагогічних досліджень уже з кінця 20-х рр. ХХ ст. (Г. Ф. Гринько, О. Г. Дзевєрін, Я. П. Ряппо, М. О. Скрипник). У публікаціях цього періоду роз'яснювались принципи соціальної політики держави, розглядався практичний досвід соціального виховання підростаючих поколінь, наводилися досягнення в цій галузі.

В історико-педагогічних працях вчених А.С. Аблятипова, П. І. Дроб'язко, Л. М. Дуднік, Л. Ю. Ковальчук, В. І. Костів, В. С. Курило, О. О. Любар, А. А. Медвідь, М. Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик, О. В. Сухомлинської, Д. П. Федоренко та ін. було висвітлено деякі аспекти розвитку соціального виховання в досліджуваній період.

Проте, як свідчить аналіз наукових джерел, на сьогодні відсутнє цілісне дослідження з даної проблеми.

Мета статті – висвітлити історію становлення та розвитку соціального виховання дітей в Україні у 20-х рр. ХХ ст.

Потреба в становленні та розвитку системи соціального виховання в 20 х рр. ХХ ст. була зумовлена об'єктивними та суб'єктивними чинниками. «Нечувана імперіалістична світова війна, потім жорстока громадянська війна і голод забрали

мільйони батьків, держава повинна була доглянути безпритульних дітей, напівсиріт, які потребували опіки з боку держави» [2, с. 26].

«Радянська система освіти не могла обмежуватися лише школою, що приймала дитину на 3–4 години на добу. Виникла необхідність цілковито охопити й організувати дітей» [2, с. 26].

Ці події ще більше загострили проблему соціального виховання й поставили перед радянською державою завдання практично й широко розв'язати її, що сформулював у 1920 р. Наркомос України у «Декларації про соціальне виховання дітей» [2, с. 26].

Основне завдання Декларації полягало у тому, щоб, зламавши стару конструкцію, «перетворити всі типи дитячих установ (садки, притулки, школи) в єдину динамічну систему соціального виховання, орієнтуючись на дитячий будинок як на основну організаційну форму» [5, с. 12].

В Україні гостро постало «питання, як організувати дитячому населенню соціальне виховання, забезпечення й охорону. Ідеальною формою соціального виховання проголошувався дитячий будинок» [6, с. 5]. Пояснювалося це необхідністю врятувати безпритульних дітей від загибелі і тим, що індивідуалістична за своєю природою сім'я ніколи не дасть дітям справжнього колективістського, тобто комуністичного виховання. Тому тогочасний нарком освіти Г. Гринько сутність соціального виховання пояснював так: «Соціальне виховання в розвинутому вигляді є всезагальна організація дитинства, створення колективного життя всього дитячого населення. Це не вихідний пункт, а кінцева мета розвитку соціального виховання, що передбачає повне усунення розпорошеності дітей між індивідуалістичними сім'ями, що вочевидь неможливе без організації соціалістичного господарства та зміни всього устрою життя» [4, с. 155].

«Декларація про соціальне виховання дітей», враховуючи глибоку кризу родин, нечуваний зріст безпритульності та бездоглядності дітей, в умовах величезної ваги соціального перевороту, «намагалася виконати всі обов'язки держави перед дитинством» [2, с. 26]. Вони ґрунтувалися на охороні дитинства та мали такі завдання:

1. «Взяти на облік в кожному районі усіх як організованих, так і неорганізованих дітей до 15-ти річного віку.
2. Забезпечити кожній дитині всі її права на матеріальне забезпечення, виховання, охорону здоров'я (забезпечення так званих «юридичних» прав, розв'язання справ неповнолітніх правопорушників, опікунства).
3. Зібрати всіх бездоглядних дітей із вулиці, ринку, залізниці, розподілити їх у відповідні установи соціального виховання, забезпечити їм усі їхні права.
4. Допомогти й захистити права дитини, що живе в родині, але потребує соціальної державної допомоги.
5. Перебудувати саму школу відповідно до нових умов життя, зробити її невід'ємною ланкою цілої системи соціального виховання» [2, с. 27].

Радянська держава брала на себе обов'язок охорони, навчання, виховання та організації дітей. Уся система соціального виховання оформлялася, залежно від стану тих чи інших груп дітей, в такі установи й організації:

1. Майданчики різних типів – літні організації, що об'єднували велику кількість дітей певного району. «В цих організаціях під доглядом дорослих вихователів дітей організовували для спільних ігор, екскурсій, розваг, суспільно-корисної праці» [2, с. 27].

2. «Дитячий садок-школа (школа-клуб) неповного дня, які створювалися для дітей індивідуалістичних родин і були постійними установами для систематичного громадянського виховання та навчання дітей цієї категорії» [2, с. 27].

3. «Денний дитячий садок, дитячий будинок, школа цілого дня – це установи соціального виховання для дітей, які не були забезпечені доглядом родини (напівсироти, діти, батьки яких працюють на підприємстві тощо)» [2, с. 28].

4. «Дитячий будинок, дитяче містечко, комуна, колонія. У цих установах перебували незахищені діти, які втратили родину – сироти, діти, покинуті батьками.

Названі типи установ соціального виховання, разом із допоміжними установами для дітей з моральними й фізичними дефектами, охоплювали все дитяче населення, починаючи від тих, хто перебував ще в досить міцній родині, аж до тих, хто цілком випав із родини» [2, с. 28-29].

Форми роботи, що використовувалися в таких установах, відповідали потребам найслабших шарів дитинства та були водночас формами, що найбільш забезпечували правильне, повне і найдосконаліше проведення соціального виховання, найорганізованіший вплив на дітей.

Крім названих типів установ для здійснення соціального виховання, існували інші організації охорони дитинства: колектори, розподільники, інститут братів і сестер соціальної допомоги, патронат, організації юридичного захисту дітей та різні громадські організації тощо. Завершувалася система соціального виховання організацією, що нею було пронизано життя всіх зазначених вище установ і організацій – дитячим рухом, що найповніше охоплював і здійснював соціальне виховання дітей. «Дитячий рух через організації юних лєнінців і жовтенят найширше проводив соціальне виховання дитячого населення, ставив своїм завданням дійсну й цілковиту організацію дітей» [2, с. 29].

Наукові джерела засвідчують, що тогочасна система народної освіти створювалася згідно з теоретичними розробками Наркомосу УСРР та складалася з двох частин – закладів соціального виховання та профшкіл, до яких додавалися установи освіти для дорослих у формі політосвіти. «Така система будувалася без ретельної попередньої підготовки, а тому мала певні помилки. Вже у другій половині 20-х рр. ХХ ст. спостерігається поступовий відхід керівників Наркомосу від курсу винятково на дитячий будинок (у галузі соціального виховання), відбувається певна переорієнтація їх на школу, проте школу в розумінні «соцвихівському», тобто як заклад, який не лише навчає дитину, але й виховує її, бере на себе обов'язки організації побуту й дозвілля своїх вихованців» [4, с. 169].

Враховуючи, що орієнтація на дитячий будинок була перебільшенням і школа набула домінантного значення, то все ж основний підхід до соціального виховання як до загальної організації дитинства виявився правильний. «Внаслідок

цього, основним фактором соціального виховання став дитячий рух, що стихійно зростав. Він охоплював повністю і дитячу шкільну організацію, реорганізуючи нерухомість, формалізм і авторитарність школи та поєднуючи в єдиному процесі виховання й навчання» [7, с. 5].

Аналіз історико-педагогічних джерел засвідчує, що школа соціального виховання мала за основу трудове виховання й загальну освіту дитячого колективу, поєднані в єдиному педагогічному процесі.

Школа ставила конкретні завдання: «навчити дітей читати, писати й рахувати, дати їм знання та вміння, що дозволятимуть їм орієнтуватися в навколишній трудовій діяльності людей, у явищах природи і громадського життя, а в старшому віці – вже повністю ознайомити з трудовою діяльністю людей та їхніми організаціями, із силами й законами природи та громадського життя і виховати учня як свідомого громадянина радянської держави» [7, с. 6].

Починаючи з 1921 р. і до 1928 р. Народний комісаріат освіти щорічно видавав спеціальні «Порадники соціального виховання» з директивними матеріалами про школу й виховання в Україні, положення й статuti окремих дитячих установ, програмні матеріали тощо. ««Порадник...» був основним джерелом, звідки учительство брало настанови про застосування комплексного навчання» [4, с. 185].

Так, у «Пораднику...» 1924 р. наголошувалося на тому, що ідеї дитячого комуністичного руху повинні пронизувати весь навчально виховний процес у школі: «Орієнтацію на дитячий комуністичний рух треба було шукати в організації педагогічного процесу, в організації впливу на дитячий шкільний колектив таких подразників, що в сумі своїй викличуть певну реакцію, певний рефлекс, поведінку, яка наблизатиметься до норми поведінки юних лєнінців». Педагоги в пошуках методологічного забезпечення навчально-виховної роботи в цьому напрямі почали включати питання структури та методи роботи політичних організацій до дидактичного матеріалу комплексів» [4, с. 187].

«Держава визначала засоби педагогічного впливу, враховуючи інтереси робітничого класу та ставлячи перед собою головну мету – виховати корисного члена суспільства, стійкого борця за ідеали робітничого класу, вмілого будівника комунізму. У педагогічному процесі використовувалися лише ті стимули, які прямо чи опосередковано сприяли здійсненню політичних цілей радянської системи освіти – підготувати борця за ідеали робітничого класу і будівника комуністичного суспільства, що й визначало класовість змісту педагогічного процесу» [1, с. 96].

Організація органів соціального виховання безпосередньо залежала від тих завдань і функцій, що здійснювало соціальне виховання. У реалізації поставлених завдань соціального виховання керувались такими положеннями:

1. «Справу виховання дітей потрібно було організовувати так, щоб вона була могутнім засобом закріплення всіх здобутків соціальної революції і базою комуністичного будівництва.

2. Установи соціального виховання повинні виконувати функції родини, звільняючи матір-робітницю і полегшуючи становище як робітничої родини, так і дитини.

3. Соціальне виховання повинно було рішуче перебудувати дитяче життя на основах волі, праці й організованості, обслуговуючи при цьому всі потреби дитячої душі й охоплюючи всіх, по можливості, дітей» [5, с. 125].

Цими положеннями визначалася вся робота по соціальному вихованню як організаційна, так і педагогічна, вона ж визначала й будову того органу, що виконував ці завдання.

Значний безпосередній вплив на дітей «пролетарського суспільства» мав дитячий рух. «Навчальний процес школи пристосовували до вимог дитячої організації, а програму – до виробничих завдань радянської країни. У дитячих установах різних типів штучно створювалося соціальне оточення, пронизане комуністичними ідеями, лозунгами та вимогами для того, щоб діти змалку розуміли суть цих вимог і вчилися їх виконувати. Впроваджувалася комплексна система навчання з її основною рисою – вивченням навколишнього трудового життя як цілого комплексу діалектичних явищ, пристосування школи на селі до вимог сільського господарства, а в місті – до вимог підготовки майбутніх учасників промислового процесу» [1, с. 101].

Піонерський рух зростав і поширювався на шкільне і суспільно трудове життя дітей. Також завданням дитячого руху було проникнути в сім'ю з метою перевиховання батьків, старшого покоління, її членів.

У центрі уваги радянської системи виховання була ідея колективізму, формування якого в учнів стало одним із найважливіших завдань радянської педагогіки. Колективізм розглядався як здатність особи підкорятися волі колективу. Якщо говорили про волю колективу, то мали на увазі «волю більшості». Всі засоби пролетарської педагогіки спрямовувалися на руйнування індивідуалістичних нахилів у дітей і на формування в них почуття товариської солідарності, поваги до трудящих націй і здатності до спільної діяльності. Педагоги радянських часів стверджували, що «це сприяє і всебічному розвитку людини. Система педагогічного впливу організовувалася так, щоб культивувати в дітей і молоді лише нахили, корисні для пролетаріату. Цільовою установкою радянської трудової школи була підготовка з молодого покоління громадян комуністів-революціонерів і будівників соціалістичного суспільства» [1, с. 102].

Упровадження комуністичних ідей в українську освітню систему в 20 х рр. ХХ ст. передбачало створення середовища соціального виховання дітей в концепції дитячих будинків, що руйнувалася і не була здатна раціонально організувати виховання нової людини через відсталість [1, с. 131–132].

Організація соціального виховання дітей в концепції дитячих будинків виявилася неефективною. «Тому школа залишалася основною виховною інституцією, її підвалиною став дитячий комуністичний рух, який вносив у її життя політичні процеси, що відбувалися у суспільстві» [1, с. 132].

У системі соціального виховання УСРР дитячий рух займав центральне місце як єдиний фактор соціального виховання. «Його основа і зміст – єдиний засіб виховання дітей на основі їх активної участі в суспільно-політичному і трудовому житті, процес залучення дітей до тих подій, які виникали на фоні класової боротьби» [6, с. 9].

Значну роль у творенні нової людини більшовики відводили дитячому рухові, який, на їх думку, повинен був охопити все дитяче і молодіжне населення СРСР і стати тією силою, яка швидким темпом перетворить усю країну в комуністичний майданчик. У матеріалах про стан та організацію загального навчання і дитячого руху в Україні інформували: «Піонерський рух може і повинен відіграти величезну позитивну роль у перебудові школи, в охороні особистості дитини і здорового її розвитку» [1, с. 97].

Згідно з системою соціального виховання УСРР «колективи юних ленінців були тими «ідеальними» нормальними дитячими колективами, на яких орієнтувалися діти: норми поведінки всіх дітей встановлювали колективи ленінців» [6, с. 9]. «Піонерська організація як основна форма дитячого руху стала важливою ланкою в системі соціального виховання» [3, с. 62–63].

Отже, дитячий рух у 20-х рр. ХХ ст. став фундаментом усього соціального виховання. Він найповніше реалізовував соціальне виховання дитинства. Дитячий рух через організації юних ленінців і жовтенят охоплював і дитячі будинки, і дитячу шкільну організацію, тобто поширювався на всі установи соціального виховання, де перебували діти.

Подальшими науковими розвідками стануть дослідження проблеми соціального виховання дітей та молоді на сторінках сучасних періодичних видань України.

Використана література:

1. Антонюк Т. Д. Освітня політика в Україні періоду 20-х – початку 30 х рр. ХХ століття : монографія / Т. Д. Антонюк. – К.: Леся, 2011. – 231 с.
2. Зільберштейн А. Система народної освіти. Збірка / А. Зільберштейн, В. Ястржембський. – Х. : Державне видавництво України, 1929. – 320 с.
3. Литвак Р. А. Социализация личности ребенка в деятельности детских общественных объединений. – Челябинск: ЧГПУ, ДПиШ им. Н. К. Крупской, 2000. – 168 с.
4. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933: навч. посіб. / О. В. Сухомлинська [та ін.]; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
5. Порадник по соціальному вихованню дітей. Упорядкував Ценсоцвих Наркомосвіти УСРР. Вип. 1. – Х. : Всеукраїнське державне видавництво, 1921. – 134 с.
6. Руководство по социальному воспитанию. // Государственное издательство Украины. – 1924. – 311 с.
7. Ряппо Я. Система народної освіти на Україні / Я. Ряппо. – Харків : Державне видавництво України, 1926. – 128 с.
8. Цибулько Л. Г. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-30-х років ХХ століття : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. Г. Цибулько. – Слов'янськ, 2005. – 185 с.

КАРПИЧ ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА. Становление и развитие социального воспитания в Украине (20-е гг. ХХ в.)

В статтє отражена история становления и развития социального воспитания в Украине в 20-х гг. ХХ в. Автором охарактеризованы особенности

становлення системи соціального виховання дітей в Україні указанного періода. Проаналізована організація соціального виховання дітей в Україні. Раскрыта роль детского движения в системе социального воспитания детей 20-х гг. XX в. Установлено, что важным звеном в системе социального воспитания в 20-х гг. XX в. было детское движение, которое наиболее полно реализовало социальное воспитание детства, включая и детские дома, и детскую школьную организацию, то есть распространялось на все учреждения социального воспитания, где находились дети.

Ключевые слова: воспитание, социальное воспитание детей, дети, детское движение.

KARPYCH IRYNA. *Formation and development of social education in Ukraine (20-ies of the XX century).*

The article covers the history of the formation and development of social education in Ukraine in the 20's of the twentieth century. The author describes the peculiarities of the formation of the system of social upbringing of children in Ukraine during this period. The organization of social education of children in Ukraine is analyzed. The role of the children's movement in the system of social education of children of the 20's of the 20th century is revealed. Established that an important link in the system of social education in the 20's of the twentieth century. was a children's movement that most fully realized the social upbringing of children, including children's homes, and a children's school organization, that is, extended to all institutions of social education, where children were.

Keywords: upbringing, social upbringing of children, children, children's movement.

УДК 364/78:37.013.42]:792

Короткова Р.І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР ЯК СУЧАСНИЙ ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

У статті розглянуто «соціально-психологічний театр» в аспекті сучасного вектору соціально-виховної роботи. Представлено соціально-психологічний театр як інтерактивний метод соціально-виховної роботи, що заснований на основі психодрами та сюжетно-рольової гри – театралізації, що є ефективним інструментом соціально-виховної роботи у процесі соціалізації особистості і її адаптації відповідно до обставин життя через гру. Визначено, що для успішності соціально-педагогічної роботи вагомим є соціально-педагогічна компетентність педагога – організатора в керівництві гуртком та умінні спрямувати творчий колектив учасників до виконання творчих завдань. Розглянуто один із видів соціально-психологічного театру - інтерактивний